

Ђорђе Павловић*

Министарство одбране Републике Србије

ТРАГАЊЕ АЛБАНИЈЕ ЗА БЕЗБЕДНОСНИМ ГАРАНТОМ

Сажетак

У раду аутор настоји да прикаже искуства Албаније са одабиром стратешког безбедносног гаранта, са посебним фокусом на њено искуство везано за НАТО од 1992. године до данас. Основна хипотеза овог истраживања је да је албанска држава имала користи од проширеног одвраћања које јој је пружала Алијанса не само након што је постала чланица тог савеза 2009. године, него чак и више од деценију пре тога. У том контексту, аутор ће се усредсредити на два примера, од којих се први односи на ситуацију у којој се Албанија нашла за време агресије НАТО на Савезну Републику Југославију (СРЈ) 1999. године, а други указује како је албанској држави ишао у прилог процес ширења Алијансе на Западном Балкану зарад унапређења заштите албанског становништва у суседству. Осим тога, у раду ће бити приказани и конкретни начини на које Албанија настоји да унапреди своје позиције у оквиру НАТО, како би проширено одвраћање које јој тај савез пружа што више допринело заштити албанских националних интереса. Доминантни извор података за наведени рад је научна литература, док су за извођење закључака коришћене упоредна и историјска метода, као и студије случаја.

Кључне речи: Република Албанија, НАТО, проширено одвраћање, спољна политика.

* Имејл адреса: djordje.m.pavlovich@gmail.com. ORCID: 0009-0004-0459-3795.

УВОД

Албанија је од стицања независности тежила да пронађе гаранта своје безбедности, будући да је располагала веома скромним националним одбрамбеним капацитетима. Улогу таквог заштитника у годинама после Првог светског рата имала је најпре Краљевина Срба, Хвата и Словенаца, а затим Италија. По окончању Другог светског рата, након краткотрајних веома блиских односа са комунистичком Југославијом, Албанија се окренула СССР и стекла прво искуство учешћа у мултилатералном војном савезу чланством у Варшавском пакту. Уследили су експерименти приближавања Кини, а потом и изолација, чиме је Албанија крај Хладног рата дочекала као најсиромашнија земља Европе, без чврстих веза са страним партнерима, са бројним албанским становништвом у суседним државама.

Након смене комунистичке диктатуре, Албанија је донела стратешке одлуке о спољнополитичком везивању за САД и намери да постане чланица НАТО. Премда је Албанија започела сарадњу са Алијансом већ од 1992. године, али се наведени војни савез за њу интензивније заинтересовао тек после унутрашњег слома те државе 1997. године. Наиме, након интензивирања оружане побуне Албанаца на Косову и Метохији (КиМ) 1998. године и намере НАТО да се укључи у решавање унутрашњег сукоба у Српј, Албанија се нашла у ситуацији да са њене територије оружје и побуњеници улазе у јужну српску покрајину. Управо у тим тренуцима је албанска држава, иако још није била чланица Алијансе, уживала њену заштиту, а окончањем наведеног оружаног сукоба знатно је умањила изгледе да ће је југословенска држава напасти. Не само да су тада са КиМ потиснуте југословенске јединице, него је успостављено и присуство НАТО (КФОР), као и зоне безбедности око јужне српске покрајине, као безбедносне гаранције опстанка албанског становништва. Осим наведеног стратегијског добитка, Албанија је успела и да побољша положај албанских мањина које живе у Црној Гори и Северној Македонији, што је био секундарни циљ Тиране у процесу евроатлантских интеграција наведених двеју држава.

Као адекватан оквир за сагледавање безбедносног опредељења Албаније може послужити концепт проширеног одвраћања (*extended deterrence*), које „представља напор једне државе да одврати другу државу непријатеља од напада на трећу државу савезника-партнера.

Држава која се овим путем „брани” не мора да буде формални савезник, али свакако представља важан део стратешких интереса државе која пружа одвраћање” (Рејић 2024, 8). Другим речима, проширено одвраћање подразумева да држава заштитница пружи штићеној земљи заштиту од застрашивања, принуде или напада од стране неке треће државе (Anderson and Larsen 2013, 5). Овај концепт је много сложенији од директног одвраћања, а три најизазовнија питања су: значај штићене државе за државу заштитницу, изводљивост одвраћања на терену и питање кредибилитета обећања државе заштитнице да ће заиста пружити заштиту. Када је реч о првом питању, стратешка вредност штићеника за државу која пружа заштиту определиће у значајном мери и њену мотивацију да испуни обавезу одвраћања спољне претње (Cashman 2014, 345). Такође, „теже је одбити напад далеко од матице, јер такве мисије понекад захтевају пројектовање војне силе хиљадама миља далеко, а и често на територији која је ближа агресору.” Осим тога, агресор је сигуран да би се земља заштитница на својој територији бранила свим расположивим средствима, али може бити упитно да ли ће она бранити и штићену државу (Mazarr 2018, 3). Стога „држава заштитница мора бити способна да убеди своје савезнике да има довољно капацитета да одврати потенцијалне претње (...), као и да ће деловати како би их заштитила у случају кризе (...)” (Hlatky 2015, 4).

У нашем случају, било је више држава које су пружале заштиту Албанији, тј. оне које су одвраћале потенцијалног агресора, а само у два случаја била је реч о мултилатералним војним савезима (Варшавски пакт и НАТО). Оно што је карактеристично за албанске односе са Алијансом и САД од 1992. године је да је Тирана уживала предности проширеног одвраћања годинама пре него што је постала чланица НАТО, а првенствено из разлога што је у регионалном контексту постала важна за остваривање америчких интереса. Иако се улога штићене државе у концепту проширеног одвраћања неретко перципира као пасивна, Албанија је настојала да изађе у сусрет значајном броју безбедносних захтева НАТО и САД, посматрајући тај однос као улагање у сопствене позиције у односима са Бриселом и Вашингтоном.

ПОЧЕТНЕ АЛБАНСКЕ ПОТРАГЕ ЗА БЕЗБЕДНОСИМ ГАРАНТОМ

По завршетку Првог балканског рата, Албанија је стекла независност одлукама конференције амбасадора шест великих сила (Велике Британије, Француске, Русије, Немачке, Аустроугарске и Италије), које су донете у Лондону 20. децембра 1912. године и 29. јула 1913. године. При том је најватренији заступник идеје о стварању албанске државе била Аустроугарска, која је уз подршку Италије намеравала да онемогући Краљевину Србију да стекне излаз на Јадранско море. Конференција амбасадора је основала две комисије са задатком утврђивања граница албанске државе према трима суседним краљевинама (Србија, Грчка и Црна Гора), а Албанија је дефинисана као неутрална кнежевина, чијег ће поглавара одабрати поменуте велике силе (Fischer and Schmitt 2022, 152). Уследио је избор нижерангираног немачког племића Вилхелма од Вида (*Wilhelm Friedrich Heinrich zu Wied*) за првог албанског кнеза, који је у Драч дошао 7. марта 1914. године на аустроугарском ратном броду „Таурус” и потом преузео власт (Pollo and Puto 1981, 157). Међутим, био је приморан да ту државу напусти 3. септембра исте године (Belfield 2005, 181), како због побуне албанских племена, тако и због губитка подршке великих сила (првенствено Беча) након избијања Првог светског рата (Fundić 2018, 260–262). Без државних структура, Албанија је током светског оружаног сукоба запала у зачарани круг стране окупације и међуплеменских борби.

Након Првог светског рата и повлачења страних трупа са њене територије, Албанија је 17. децембра 1920. године примљена у Друштво народа. Требало је готово годину дана да велике силе усвоје одлуку о поновном успостављању граница албанске државе из 1913. године (Životić 2011, 60), а том приликом су Велика Британија, Француска и Јапан дали изјаву да ће у случају немогућности Албаније да сачува свој територијални интегритет, задатак очувања албанских граница поверити Италији (League of Nations Treaty Series 1921, 383). Тако да иако Рим није добио обећана територијална проширења у Албанији, кроз ексклузивно право заштите интегритета албанске државе пружена му је основа за унапређење позиција на Балканском полуострву (Životić 2011, 62–63). По завршетку рада комисија задужених за делимитацију граница албанске државе, 30. јула 1926. године Велика Британија, Француска, Италија, Грчка и Краљевина

СХС потписале су споразум о њиховом признавању (Stavrijanos 2005, 682). У међувремену Албанија је била растрзана унутрашњим политичким борбама, које су окончане када је Ахмед Зогу, уз помоћ Београда, освојио власт 24. децембра 1924. године (Мишић 2009, 69–70). Насупрот почетном ослањању на југословенску државу, Зогу већ од марта 1925. године почиње да се економски чвршће везује за Италију, а у августу исте године је са Римом закључио тајни споразум о војном савезу (Pavlović 2004, 344–345). Њега је на то подстицала чињеница да је Београд желео што мању и слабију Албанију, док је Риму одговарало што снажнија албанска држава као брана Краљевини СХС (Stavrijanos 2005, 689). Уследио је и први јавни политичко-одбрамбени споразум који је Албанија закључила са Италијом (Тирански пакт од 27. новембра 1926. године), а којим је предвиђено очување албанске државе у тадашњим границама, уз забрану Тирану да улази у сличне споразуме са другим државама (Мишић 2009, 127–128), чиме је у Албанији недвосмислено „признато првенство италијанског интереса” (Pavlović 2004, 339). Другим Тиранским пактом од 22. новембра 1927. године закључен је војни савез Рима и Тиране на двадесет година, након чега је Италија спровела реорганизацију албанске војске, изградњу неопходне саобраћајне инфраструктуре за потребе одбране Албаније од евентуалног југословенског напада, а албанске снаге су опремљене италијанским наоружањем. Међутим, офанзивни италијански наступ развио је код Зогуа осећај угрожености, услед чега је он 1932. године покушао да уравнотежи економски утицај Италије одбацивањем понуде те земље о формирању царинске уније и закључивањем трговинских споразума са Грчком и Југославијом. Мусолини је чекао повољније међународне прилике и 1939. године, након што су немачке анексије Аустрије и Чешке прошле некажњено од осталих већих сила, одлучио се на претварање Албаније у протекторат. Будући да се Зогу са тим планом није сложио, италијанске снаге су у априлу 1939. године нападе Албанију, маскирајући персоналном унијом окупацију те земље (Stavrijanos 2005, 694). На тај начин је прво албанско искуство са одбрамбеним савезом завршено губитком независности.

После слома Краљевине Југославије у априлу 1941. године, Италија је увећала свој албански протекторат, додајући му територије на којима су већински живели Албанци – западну Македонију, највећи део Косова и Метохије, делове Рашко-полимске

и Врањске области, као и источне крајеве Црне Горе. Био је то први пут после повлачења Турака 1913. године да је већина Албанаца на Балкану живела под истом влашћу, која је међутим само номинално била албанска. Услед капитулације Италије, у септембру 1943. године контролу над Албанијом преузела је Немачка, која ће њоме управљати све до јесени 1944. године. Уз кључну подршку југословенских другова (Fischer and Schmitt 2022, 246–247), албански комунисти су потом освојили власт у земљи, што им је олакшала и чињеница да ни Американци, ни Британци ни Совјети нису послали своје трупе да помогну у ослобађању те земље од нациста (Stavrijanos 2005, 759).

Током описаног првог периода своје историје као независне државе, Албанија је почела изградњу својих институција, али је била оптерећена борбом за утицај коју су у тој земљи водили Рим и Београд. Због несразмере у националним капацитетима Италије и Краљевине СХС/Југославије, као и стратешке незаинтересованости осталих великих сила да уравнотеже италијански утицај у Албанији, на крају је режим Бенита Мусолинија превладао у тој борби. Међутим, албански краљ није успео да пронађе и одбрани одговарајући однос између савезништва са Римом и поковања од стране италијанске државе. Фашистичка творевина „Велика Албанија” била је покушај Рима да придобије Албанце повољнијим решавањем националног питања, због чега је она територијално проширена тако да обухвати највећи број територија насељених албанским становништвом, али је њено постојање окончано војним поразом Италије и Немачке у Другом светском рату.

СТАЉИНИСТИЧКИ РЕЖИМ БИРА СТАЉИНИСТИЧКЕ САВЕЗНИКЕ

Период од 1945-1948. године у албанској спољној политици карактерисало је снажно везивање за Београд. О томе говори како закључивање уговора о војном савезу у борби против Немачке између привремених комунистичких органа власти у Југославији и Албанији 20. фебруара 1945. године (Životić 2011, 119–120), чињеница да је југословенска држава прва признала албанску комунистичку власт (Petranović i Zečević 1988, 791), тако и потписивање Споразума о пријатељству и војној сарадњи 9. јула 1946. године, којим је предвиђена заједничка одбрана у случају напада неке треће земље на Југославију или Албанију (Životić 2011, 138–139). Уследило

је потписивање два свеобухватна привредна споразума, који су резултирали формирањем царинске уније на крају 1946. године и наставком слања значајне југословенске материјално-експертске помоћи. Са безбедносног аспекта најзначајнија је била подршка коју је Југославија пружила реорганизацији и развоју албанске војске, а која је обухватала школовање албанских официра и подофицира у југословенским војним институцијама, упућивање југословенских инструктора у албански генералштаб, организовање албанских оружаних снага у складу са југословенским моделом, значајно наоружавање албанске војске (Životić 2011, 159–167), па чак и привремено базирање југословенских ваздухопловних и поморских јединица које су биле ангажоване на заштити албанских територијалних вода и ваздушног простора (Životić 2011, 226). Описани изузетно велики обим цивилне и војне помоћи коју је Београд непосредно након рата упућивао Тирани, који је 1946. године приближно износио 60% албанског државног буџета (Fischer and Schmitt 2022, 284), био је усмерен ка стварању услова за укључење Албаније у југословенску федерацију. Међутим, као и у случају предратних поступака Италије, и наведени југословенски кораци након Другог светског рата изазивали су неповерење у албанском политичком врху да ће високи ниво повезивања са суседом на крају довести до губитка независности.

Користећи сукоб Југославије са Информбироом 1948. године, албанска влада је најпре протерала све југословенске стручњаке и војне инструкторе из земље и отказала 22 билатерална економска споразума (Životić 2011, 319–320). Како је Албанија због грађанског рата у Грчкој значајне трупе сконцентрисала на јужној граници, извршена је мобилизација додатних јединица и њихово распоређивање на северу и истоку земље, уз изградњу пограничних утврђења (Životić 2011, 333). Од свих суседних комунистичких држава, Тирана је била најрадикалнија када је реч о изазивању граничних инцидената са Југославијом, будући да се половина њиховог укупног броја догодила на граници са том државом (убијено је 11 југословенских граничара, 18 рањено, а тројица киднапована), а Албанија је била и једина држава са којом су тада прекинути дипломатски односи (Cvetković 2014, 650–651). О размерама осећаја несигурности албанског режима говори податак да је услед сукоба са Југославијом из владајуће комунистичке партије одстрањена пробеоградска струја, коју је чинило око четвртина њених чланова (Glenny 2012, 561).

Уклањајући вођу пројугословенског крила албанских комуниста Кочија Дзодзеа, који је био утицајни министар унутрашњих послова (а претходно и шеф тајне полиције), албански лидер Енвер Хоџа консолидовао је своје политичке позиције у партији. Независно од сукобљавања са Југославијом, режим у Тирани се суочио и са растућим бројем инфилтрација агената америчких и британских служби (Fischer and Schmitt 2022, 286–288), што је појачавало Хоџину перцепцију угрожености, услед чега је донео одлуку да се посвети спољнополитичком окретању ка СССР.

Албански стратешки положај у току сукоба Југославије са Информбироом бивао је све тежи, будући да је у међувремену дошло до оснивања НАТО, чији је један од оснивача била и Италија. Ситуација се по Тирану погоршала када је 1952. године у тај војни савез ступила и Грчка, а још значајније када су Београд, Атина и Анкара наредне године склопили Балкански савез. Будући да се Албанија није граничила ни са једним од совјетских сателитских режима, осећај безбедносне изолованости био је веома изражен код руководства у Тирани. Стога не изненађује одлука Албаније да нови оквир гаранција сопствене безбедности 1955. године пронађе у Варшавском пакту, што ће бити уједно и прво албанско искуство по питању чланства у мултилатералном безбедносном аранжману, које ће потрајати до 1961. године.

Истовремено са потпуним преусмеравањем тежишта економске сарадње са Југославије на СССР и њему блиске европске комунистичке земље, Албанија је добила и значајну техничку помоћ од наведених земаља. На плану одбране, изградња совјетске поморске базе у Валони и војна помоћ коју је Москва слала Тирани представљали су показатеље унапређења безбедности Албаније. Међутим, Хоџа је почео да прави разлику између безбедности коју је СССР гарантовао албанској држави, са једне стране, и темељима његовог режима, са друге. Наиме, он је био једини лидер неког од совјетских сателита који се успротивио дестаљинизацији, као и Хрушчовљевом попуштању напетости са Западом и Југославијом. Сламање мађарског устанка 1956. године Хоџа је схватио као упозорење на који начин совјетско руководство третира идеолошка одступања, што је био још један од узрока растућег неповерења Тиране према СССР. Осим тога, албански лидер је веома негативно прихватио чињеницу да његова партија једина у оквиру совјетске сфере утицаја није била формално информисана о догађајима у

Мађарској и Пољској 1956. године (Marku 2022, 91–92; 97–103). Будући да су све комунистичке партије чланица Варшавског пакта биле под контролом Москве, Хоџа је новог идеолошког савезника пронашао у Кини.

Упадљиво погоршање односа Албаније са чланицама Варшавског пакта 1960–1961. године уследило је због ширег совјетско-кинеског сукоба (Kreka and Bezeraј 2022, 308). Не само да је Хоџа искористио наведену конфронтацију да оружаним путем оконча совјетско војно присуство на тлу Албаније (Fischer and Schmitt 2022, 295), него је Тирана тиме практично иступила из наведеног војног савеза (Životić 2011, 634–635), иако је формално остала његов члан до 1968. године. Албанско-кинеска сарадња се одржала осамнаест година упркос „географској удаљености, историјским и културним разликама, као и значајној диспропорцији на економском и војном плану” (Kreka and Bezeraј 2022, 309). Тирана је и раније профитирала од кинеске помоћи, коју је сагледавала као извор средстава комплементаран совјетском, услед чега је примила 80 милиона рубљи од Пекинга за реализацију другог петогодишњег плана (1955–1960) (Marku 2022, 94). Међутим, пошто су СССР и његови сателити 1961. године прекинули програме помоћи Албанији, Хоџа је извор инвестиција и техничко-технолошке помоћи потражио у Кини, услед чега је већ наредне године структура билатералне трговинске сарадње била таква да је две трећине албанског увоза и готово трећина извоза било усмерено на Кину (Elsie 2010, 80). Суочена са све већом изолацијом у комунистичком свету због ригидног истрајавања на стаљинистичким методама, Албанија је основ своје безбедности видела у економском ослоњу на Кину, док је на одбрамбеном плану та помоћ била ограничена, а реализовала се без икаквог билатералног безбедносног пакта. На крају, албанско руководство је напустило и сарадњу са Пекингом 1978. године када је Кина постала идеолошки неприхватљив партнер за Хоџу, због све либералнијих одлука кинеског руководства након Маове смрти (Fischer and Schmitt 2022, 298), као и због тога што је затражила од Албаније враћање нагомиланих дугова (Elsie 2010, 81). Иако је формално имала дипломатске и трговинске односе са више држава, Албанија се потом до пада комунизма нашла без великог савезника, тежећи да се ослони само на сопствене снаге. Ту безбедносну политику није променила ни Хоџина смрт 1985. године, ни владавина умеренијег Рамиза Алије (Zickel and Iwaskiw 1994, 50–52).

Сумирајући искуства Албаније током периода комунистичке власти, почетак тог раздобља обележило је југословенско менторство у изградњи партијских и државних институција, од чега је Београд очекивао укључивање албанске државе у југословенску федерацију. Са друге стране, Тирана није подржавала такве планове, па је искористила сукоб Београда са Информбироом да се значајно удаљи од Југославије и гаранције своје безбедности потражи у Москви. Друга промена стратегијског ослонаца Албаније ка Кини наступила је услед демократизације у СССР и његовим сателитима, имајући у виду да је Хоца инсистирао задржавању стаљинистичких метода власти. То је уједно био и разлог каснијег прекидања неформалног савезништва са Пекингом, од када се Албанија определила да нема спољног заштитника своје безбедности. Иако су и Југославија и СССР у првој етапи Хладног рата показивале интересовање за Албанију, та земља је од неформалног изласка из Варшавског пакта 1961. године постала стратешки небитна, што је резултирало ситуацијом у којој је без већих проблема могла да изводи промене безбедносне политике све до краја комунизма у Европи. На крају, императив идеолошке компатибилности приликом тражења спољног безбедносног ослонаца довео је режим у Албанији у редак пример самоизолације, у којој та држава није имала готово никакве изгледе да значајније утиче на побољшање својих позиција на међународној сцени, као ни на унапређење стања у коме су се налазили њени сународници у суседству.

АЛБАНИЈА СЕ ОПРЕДЕЉУЈЕ ЗА ЗАПАД

Услед пада комунизма на првим плуралистичким изборима у марту 1991. године и економског краха, Албанија је постала извор нестабилности, која се преливала и на суседне земље. При том је Италија нарочито била погођена емиграцијом око 30.000 Албанаца, што је приморало Рим на покушај стабилизације прилика слањем 750 војника у Албанију (Fischer and Schmitt 2022, 329–330), како би делили храну и лекове у Драчу и Валони (Italy Ministry of Defence 2019). На изборима у марту 1992. године реформисана комунистичка партија је свргнута са власти, коју је освојила Демократска партија Саљија Берише, а он је у априлу изабран за шефа државе. На спољном плану направљен је отклон од дотадашње праксе спољнополитичког несврставања, а Бериша се определио да за заштитника Албаније

одабере САД, а за главни безбедносни инструмент чланство у НАТО. У том контексту, у јуну 1992. године Тирана је постала члан Савета за северноатлантску сарадњу (*North Atlantic Cooperation Council – NACC*), а шест месеци касније изражена је и намера за приступање Алијанси. Потом је 23. фебруара 1994. године Албанија била прва међу бившим европским комунистичким државама која је приступила Партнерству за мир (ПЗМ), а у јуну исте године је постала део Процеса планирања и ревизије (*Planning and Review Process – PARP*) НАТО (van den Berg 2009, 23).

У позадини овог јасно израженог опредељивања Тиране за чланство у Алијанси стајало је приближавање Берише и САД, које је резултирало значајним унапређењем оквира за економску сарадњу, будући да је Албанији додељен статус најповлашћеније нације, потписан је билатерални споразум о улагањима, а албанским привредницима је дато око 30 милиона америчких долара у форми кредита. На политичкој равни, Бериша је у септембру 1995. године, насупрот све ауторитарнијим методама власти, постао први председник Албаније који је примљен у Вашингтону. Описаном успону америчко-албанских односа допринела је и опредељеност САД да се активније укључе у решавање оружаног сукоба у Босни и Херцеговини, јер је Бериша дозволио америчкој војсци да користи територију Албаније за логистичке потребе (Hendrickson 1999, 110–111). Прави тест одрживости дотадашњих реформи наступио је 1997. године услед колапса пирамидалних инвестиционих шема, што је резултирало сломом државних структура на југу државе, који је био наклоњен опозиционим социјалистима. Тиме је нарочито био погођен сектор безбедности, будући да су се те структуре у великој мери дезинтегрисале, а њихово оружје је завршило у рукама криминалаца (Glenny 2012, 654). Имајући у виду да су ка Италији поново кренули таласи миграната (овога пута око 15.000), Рим је предводио операцију „Алба”, која је са својих 6.300 припадника успела да поврати стабилност у држави (Fischer and Schmitt, 344–345). Са друге стране, такав развој догађаја био је показатељ да НАТО није био у стању да постигне консензус о упућивању сопствене мисије у Албанију, што је примарно било узроковано противљењем Велике Британије и Немачке (Hendrickson 1999, 112), које су то оправдавале чињеницом да Алијанса у БиХ није успешно деловала, а да би укључивање у потпуно нову кризну ситуацију било изузетно ризично (Kostakos and Bourantonis 1998, 51). На брзину организовани

превремени избори у јуну 1997. године означили су крај Беришиног председничког мандата и повратак социјалиста на власт.

Раздобље у коме је Албанија изашла из комунизма и започела прозападне реформе имало је различите домете на унутрашњем и спољном плану. Наиме, демократизација политичког живота није значајније одмакла, а у две ситуације државне институције су у потпуности заказале, првенствено због економских неуспеха. Са друге стране, спољнополитички преокрет који је земљу усмерио ка САД и НАТО био је залог обећаног просперитета, што је истовремено указало да је Вашингтон у условима слома комунизма у Европи спреман да сарађује са новим режимима упркос њиховој недемократичности. Такву америчку опредељеност није могла да наруши ни неопходност страног војног присуства у Албанији зарад стабилизације прилика у земљи. Закупљене решавањем оружаних сукоба на југословенском простору, утицајније западноевропске државе и даље нису испољавале значајније интересовање за Албанију, са изузетком Италије, која је примила највећи број албанских економских миграната.

ОПРЕДЕЉЕЊЕ АЛБАНИЈЕ ЗА ЗАПАД ПОЧИЊЕ ДА СЕ ИСПЛАЋУЈЕ

Ново албанско руководство на спољном плану није одустало од привржености чланству у НАТО и продубљивању стратешких односа са САД. Међутим, од демократизације албанског друштва Вашингтону су и даље били далеко значајнији америчких интереси у ширем региону. Без обзира на наставак унутрашње политичке нестабилности, о којој говори и неуспели оружани покушај преузимања власти од стране Беришиних демократа у септембру 1998. године (Fischer and Schmitt, 353), ескалација сукоба на Косову и Метохији учинила је територију Албаније важном за САД, које су је користиле за вршење притиска на СРЈ. Наиме, најпре је НАТО установио канцеларију ПзМ у Албанији са задатком надгледања стања на југословенско-албанској граници, а обезбеђена је и хуманитарна помоћ за албанске избеглице са КиМ. Био је то први сигнал да је Албанија ушла у сферу заштите НАТО, иако је била још далеко од чланства у том војном савезу. Потом је у јуну 1998. године одржана вежба НАТО „Одлучни соко”, када је ангажовано преко 80 ваздухоплова дуж југословенских граница са Албанијом и

Македонијом, што је представљало прву демонстрацију спремности Алијансе да употреби силу уколико Београд не промени дотадашње поступке против Албанаца на КиМ (Hendrickson 1999, 113). Тиме је НАТО још једном учинио очигледним да је Албанија стављена под заштиту тог савеза, при чему је проблематизован и положај Албанаца на КиМ. Ипак, најдрастичнији корак који је Алијанса предузела у том контексту наступио је 24. марта 1999. године отпочињањем агресије на СРЈ, када је Тирана не само уступила свој ваздушни простор, него и ставила на располагање своје војне капацитете, као да је била чланица НАТО. Иако је по војним капацитетима трећа југословенска држава била знатно испред Албаније и представљала је тада реалну безбедносну претњу за албанску државу у светлу могуће одмазде због помоћи која је пружана сепаратизму на КиМ (Blagojević 2024, 68), Тирана је уживала заштиту путем проширеног одвраћања и пре него што је постала чланица НАТО.

Наведени оружани сукоб окончан је потписивањем Кумановског споразума и доношењем Резолуције Савета безбедности УН 1244. Албанија је наведеним документима први пут у модерној историји имала ситуацију у којој су југословенске полицијске и војне снаге померене далеко од њених североисточних граница, а између су постављене Тирани наклоњене снаге КФОР, које предводи НАТО. Шта више, Кумановским споразумом успостављена су и два демилитаризована појаса (копнени и ваздушни) на територији централног дела Србије (NATO 1999), чиме је додатно утврђено новонастало стање у коме је Београд изгубио ефективну власт на КиМ. Премда су САД имале претежније интересе у агресији на трећу Југославију од намере да помогну Албанији, Тирана је искористила наведени тренутак до максимума за постизање својих националних циљева. Будући да се тада показала као веома погодан сарадник НАТО, који је Савезу допустио улазак трупа на сопствену територију и коришћење ваздушног простора, Албанија је постала седиште и штаба за логистичку подршку КФОР (*NATO HQ Tirana*) 2002. године (van den Berg 2009, 23).

Други важан пример из кога се могу видети позитивна албанска искуства са проширеним одвраћањем је коришћење евроатлантских интеграција на Западном Балкану као инструмента за унапређење положаја албанског становништва у суседним државама. Имајући у виду да Албанци живе и у Северној Македонији и у Црној Гори, Тирани је у корист ишло ширење НАТО на те две државе, јер је на тај

начин осигурала да албанска мањина у наведеним земљама добије широк степен заштите, док је хармонизација њихових прописа у значајној мери смањила негативне ефекте подељености Албанаца границама повученим 1913. године. Поново, ни овде није реч о процесу који је примарно иницирала и спровела албанска страна, али су користи које је Тирана добила из процеса ширења НАТО на Црну Гору и Северну Македонију биле велике. Као значајан показатељ унапређења положаја Албанаца у црногорској држави служи број мандата у парламенту, будући да је од 2012. године загарантован и нижи цензус (износи свега 0,7%) у односу на остале листе кандидата који нису мањинског карактера (ZIOR 2020, чл. 94). Имајући у виду да Албанци чине значајно већи део становништва Северне Македоније од Црне Горе, и у политичком систему северномакедонске државе припадницима албанске мањине додељена су већа права. То се огледа како у уздизању албанског у статус службеног језика, осигуравању да закони који се односе на албанску заједницу не могу бити доношени без одлуке већине албанских посланика, тако и у повећању улоге албанских представника у локалним самоуправама у којима Албанци чине већину становништва (Arnaudov 2016, 149–152).

Посебан значај у том погледу има развој односа Тиране и Приштине, јер се на тај начин се само побољшава позиција Албанаца на КиМ, него се и ојачава наступ према Београду. Билатерална сарадња је од 2014. године формализована кроз заједничке седнице двеју влада, а најзначајнији резултати наведеног процеса су хармонизација прописа којима се практично укида постојање границе између Албаније и „Косова”, затим отварање заједничких дипломатско-конзуларних представништава (Dhimolea 2023, 4–6), као и јачање различитих облика војне сарадње: од потписивања споразума у тој области (Euronews Albania 2021), преко школовања кадра у Албанији (Kosovapress 2024), па све до организовања заједничких војних вежби (Telegrafi 2024).

Албанија након стицања чланства у НАТО није престала да улаже у то и савезништво са САД, како би проширено одвраћање које јој Вашингтон и Брисел пружају што више допринело заштити албанских националних интереса. У том смислу, Тирана је дала свој допринос учешћем у мултинационалним операцијама у Босни и Херцеговини, Авганистану, Ираку, на КиМ и Медитерану (van den Berg 2009, 24). Осим тога, прихватила је амерички захтев да на њеној територији буду смештени припадници опозиционе

иранске групе „Народни муџахедини” (*Mojahedin-e-Khalq – MEK*) од 2013. године (Spahiu 2018, 8). Такође, од почетка рата у Украјини Албанија је донирала војну (Oryx 2023) и финансијску помоћ Кијеву (Euractiv 2023), повећала је свој војни буџет (Balkan Defence Monitor 2024), а донела је и одлуку о реновирању војне базе Кучова за потребе Алијансе (The Defense Post 2024). Описани потези указују да Тирана јачање сарадње са САД и испуњавање обавеза договорених унутар НАТО и даље посматра као кључну одредницу националне безбедности, на основу чега ће касније моћи да очекује повољнији третман унутар Алијансе у односу на чланице које нису показале толики степен привржености Вашингтону.

Упоређујући овај период са претходним раздобљима модерне албанске историје, након 1997. године Албанија је ушла у безбедносно најпозитивнију фазу, о чему посебно сведочи чињеница да је из стратешке дефанзиве успела да пређе у офанзиву, ослоњена на партнерство, а касније и чланство у НАТО. Другим речима, користећи се проширеним одвраћањем које су јој пружиле САД, Тирана је унапредила националне капацитете, истовремено појачавајући своје деловање на спољном плану, што је резултирало укупним јачањем албанског фактора на Балкану. Премда је за постизање тих резултата било неопходно војно ангажовање Алијансе, Албанија се претходно недвосмислено определила за евроатлантске интеграције и стратегијски заинтересовала САД за ангажовање које је одговарало албанским националним интересима. На крају, важан је био и развој стратешке културе Албаније (Blagojević 2024, 68–69), што је посебно било видљиво у трговачком приступу Тиране обавезама које су проистикале из чланства у НАТО.

ЗАКЉУЧАК

Албанско искуство са тражењем безбедносног ослонаца веома је разноврсно и указује на развој стратегијског промишљања, јер су се албанска руководства по питању избора гараната најпре ослањале на државе из окружења, да би се потом приклонили чланствима у мултилатералним савезима, уз паузу у којој комунистичка Албанија није имала страни стратегијски ослонац. На поменуте промене опредељења значајно су утицале како међународне околности (пад стаљинизма у СССР и пад комунизма у Европи), тако и промене режима у самој албанској држави (окончање фашистичке, нацистичке

и комунистичке власти у Албанији), или настојања да се он одржи (спољнополитичке промене код краља Зога, сукоб са Југославијом 1948. године и сукоб са СССР). Док су прва савезништва која је Албанија закључивала садржала и клицу њеног нестанка (сарадња са комунистичком Југославијом до 1948. године, а нарочито персонална унија са фашистичком Италијом), каснији споразуми су искључивали такву могућност. Стратешки значај Албаније за државе и савезе који су јој пружали заштиту варирао је током времена, а већи значај достигао је у случајевима: 1) фашистичке Италије, 2) комунистичке Југославије до 1948. године, 3) СССР и Варшавског пакта од 1948. до 1961. године и 4) за интересе САД и НАТО на Балкану након Хладног рата. Иако су руководства у Тирани страховала да ће Албанија бити предмет агресије (нарочито њен комунистички лидер Хоџа), до такве ситуације дошло је приликом италијанске инвазије 1939. године, док су безбедносним инцидентима резултирале кризе у односима са комунистичком Југославијом после 1948. године, као и по питању сукоба са СССР 1961. године. Међутим, по албанске националне интересе најплодотворније је било опредељивање за чланство у НАТО, јер је оно у стратегијском погледу побољшало позиције албанског народа на Балкану тј. омогућило је Албанији да из стратешке дефанзиве пређе у офанзивни наступ. Иако такав развој ситуације Тирана није могла самостално да произведе, Албанија је правовремено препознала тренутак за опредељивање за Запад и ослонац на САД, а из партнерства са Вашингтоном и Бриселом извукла је максималну добит, чак и у периоду док није била чланица Алијансе. Шта више, перципирање чланства у НАТО као активне улоге која захтева доста одрицања и ризика на плану безбедности, осигурава Албанији добре позиције у наведеном савезу, као и у односима са САД, што Тирана сматра залогом који ће јој у годинама које долазе обезбедити кредибилитет проширеног одвраћања претњи са којима ће се суочавати.

У регионалним оквирима, Београд је од краја Првог светског рата до краја Хладног рата покушавао да контролом Албаније примарно решава питање положаја Албанаца у југословенској држави, док је фашистичка Италија користила Тирану као један од инструмената за разбијање Југославије. Крах комунизма у Европи подстакао је национализме на постјугословенском простору, истичући у први план нерешена национална питања Срба, Албанаца и Бошњака, тј. чињеницу да државне границе нису обухватале значајну већину

припадника те три нације. Правовременим спољнополитичким опредељивањем и истраживањем у тој одлуци, Тирана је успела да оствари знатно боље резултате од оних које су постигли Срби и Бошњаци.

Наредна истраживања требало би да додатно разјасне детаље опредељивања Албаније за савезништво са САД након пада комунизма, као и конкретне размере разноврсне помоћи коју је Албанија пружала сународницима на КиМ током оружане побуне против СРЈ и за време агресије НАТО на југословенску државу 1999. године. Такође, од користи би била и истраживања улоге Албаније у оружаним сукобима у Македонији 2001. године.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Anderson, Justin V. Anderson and Larsen, Jeffrey A. 2013. *Extended Deterrence and Allied Assurance: Key Concepts and Current Challenges for U.S. Policy*. Colorado: US Air Force Academy.
- Arnaudov, Mitko. 2016. „Ohridski sporazum – instrument za kreiranje binacionalne државе umesto integrisanog demokratskog друштва.” U *Dvadeset godina od Dejtonskog mirovnog sporazuma – trajni mir ili trajni izazovi?*, ur. Dragan Živojinović, Milan Krstić i Stevan Nedeljković, 143–158. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Balkan Defence Monitor*. 2024. “Defence Expenditure – Albania – 2024” <https://balkandefencemonitor.com/defence-expenditure-albania-2024/>.
- Belfield, Gervase. 2005. “Introduction: Prince William of Wied.” In *The Six Month Kingdom: Albania in 1914*. ed. Duncan Heaton-Armstrong, ix-xxxvii. London: I.B. Tauris.
- Blagojević, Veljko B. 2023. „Osnovne karakteristike albanske strateške kulture.” *Vojno delo* 4/2023: 60-73, doi: 10.5937/vojdela2304060B.
- Cashman, Greg. 2014. *What causes war? : An Introduction to Theories of International Conflict*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Cvetković, Vladimir Lj. 2014. „Jugoslavija i istočnoevropske zemlje u susedstvu 1953-1958: opservacija, akcija, rezultati.” *Annales, Series Historia et Sociologia* 24 (4): 649–660.
- Dhimolea, Antonela. 2023. “Comprehensive cooperation between Albania and Kosovo as an auxiliary instrument to a speedy regional

- economic integration.“ Friedrich Ebert Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/albanien/20321.pdf>.
- Elsie, Robert. 2010. *Historical Dictionary of Albania*. Plymouth: The Scarecrow Press.
- Euractiv. 2023. “Albania pledges more support for Ukraine at NATO Brussels meeting.” 16 February 2023. <https://www.euractiv.com/section/politics/news/albania-pledges-more-support-for-ukraine-at-nato-brussels-meeting/>.
- Euronews Albania. 2021. “Kosovo and Albania sign alliance agreement in the field of defense, aiming to elevate their co-partnership.” 18 May 2021. <https://euronews.al/en/kosovo-and-albania-sign-alliance-agreement-in-the-field-of-defense-aiming-to-elevate-their-joint-partnership/>.
- Fischer, Bernd, J. and Oliver Jens Schmitt. 2022. *A Concise History of Albania*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fundić, Dušan B. 2018. „Austro-Ugarska i oblikovanje Albanije (1896-1914).” Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu: Filozofski fakultet.
- Glenny, Misha. 2012. *The Balkans: Nationalism, War and Great Powers 1804-2012*. Toronto: Anansi.
- Hendrickson, Ryan C. 1999. “Albania and NATO: Regional Security and Selective Intervention.” *Security Dialogue* 30 (1): 109–166. doi: 10.1177/0967010699030001010.
- Hlatky, Stéfanie von. 2015. “Introduction: American Alliances and Extended Deterrence.” In *The Future of Extended Deterrence: The United States, NATO, and Beyond*. eds. Stéfanie von Hlatky and Andreas Wenger, 1–16. Washington DC: Georgetown University Press.
- Italy Ministry of Defence. 2019. “Albania – “Pellicano.” <https://www.esercito.difesa.it/en/Operations/international-operations/Pagine/Albania-Pellicano.aspx>.
- Kosovapress. 2024. “KSF officers graduate in Albania.” <https://kosovapress.com/en/oficere-te-fsk-se-diplomojne-ne-shqiperi>.
- Kostakos, Georgios, and Dimitris Bourantonis. 1998. “Innovation in Peace-Keeping: The Case of Albania.” *Security Dialogue* 29 (1): 49–58. doi: 10.1177/0967010698029001005.

- Kreka, Alba and Bezeraј, Selim. 2023. "From Communist Allies to Pragmatics Partners: A Historical View of Albanian–Chinese Relations." *China Quarterly of International Strategic Studies* 8 (3&4): 307–323. doi: 10.1142/S2377740022500142.
- League of Nations Treaty Series*. 1921. "Declaration by the Governments of the British Empire, France, Italy, and Japan in regard to Albania." November 9 1921.
- Marku, Ylber. 2022. "Shifting Alliances: Albania in the Early Cold War." *Journal of Cold War Studies* 24 (3): 80–155. doi: 10.1162/jcws_a_01074.
- Mazarr, Michael J. 2018. "Understanding Deterrence." April 19 2018. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE295.html>.
- Mišić, Saša. 2009. *Albanija: prijatelj i protivnik – Jugoslovenska politika prema Albaniji 1924-1927*. Beograd: Službeni glasnik.
- NATO. 1999. "Military Technical Agreement between the International Security Force ("KFOR") and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia." 9 June 1999. <https://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>.
- Oryx. 2023. "The Mercedes Touch: Albanian Military Support To Ukraine." 13 July 2023. <https://www.oryxspioenkop.com/2023/07/the-mercedes-touch-albanian-military.html>.
- Pavlović, Stevan K. 2004. *Istorija Balkana 1804-1945*. Beograd: Clio.
- Pejić, Igor M. 2024. „Prošireno odvrćanje: koncept, izazovi i problemi.” *Nacionalni interes* 49(3): 7–28. doi: 10.5937/nint49-53884.
- Petranović, Branko, i Zečević, Momčilo. 1988. *Jugoslavija 1918-1988: tematska zbirka dokumenata*. Beograd: Rad.
- Pollo, Stefanaq and Arben Puto. 1981. *The history of Albania: from its origins to the present day*. London: Routhledge and Kegan Paul .
- Spahiu, Ebi. 2018. "MEK in Albania—Potential Implications and Security Concerns for Albania." *Terrorism Monitor* 16 (19): 8–10.
- Stavrijanos, Leften. 2005. *Balkan pole 1453. godine*. Beograd: Equilibrium.
- Telegrafi. 2024. "KSF conducts exercises at the military training ground in Biza, Albania." <https://telegrafi.com/en/fsk-realizon-ushtirime-ne-poligonin-ushtarak-ne-bize-te-shqiperise/>.

- The Defense Post*. 2024. "Albania Reopens Kuçova Airbase for NATO Operations" 2 April 2024. <https://thedefensepost.com/2024/04/02/albania-reopens-kucova-airbase-nato/>.
- van den Berg, Hans A. 2009. "Albania into NATO: Once Building Bunkers, now Building Bridges." *Atlantisch Perspectief* 33 (3): 21–25.
- Zakon o izboru odbornika i poslanika [ZIOP], Službeni list Crne Gore (SLCG), br. 16/2000 – prečišćeni tekst, 9/2001, 41/2002, 46/2002, 45/2004 – odluka Ustavnog suda (US) 48/2006, 56/2006 – odluka US i SL CG br. 46/2011, 14/2014, 47/2014 – odluka US, 12/2016 – odluka US, 60/2017 – odluka US, 10/2018 – odluka US i 109/2020 – odluka US.
- Zickel, Raymond E. and Walter R. Iwaskiw. 1994. *Albania: a country study*. Washington: Library of Congress.
- Životić, Aleksandar. 2011. *Jugoslavija, Albanija i velike sile (1945-1961)*. Beograd: Arhipelag i Institut za noviju istoriju Srbije.

Djordje Pavlović**Ministry of Defense of the Republic of Serbia***ALBANIA'S QUEST FOR A SECURITY GUARANTOR****Resume**

In the paper, the author presents Albania's experiences selecting a strategic security guarantor, focusing on her expertise related to NATO from 1992 onwards. The central hypothesis of this research is that the Albanian state has benefited from the extended deterrence provided by NATO not only after it became a member of that alliance in 2009 but even more than a decade before that. In this context, the author will focus on two examples, the first of which refers to the situation in which Albania found itself during the NATO aggression against the Federal Republic of Yugoslavia in 1999. The second indicates how the Albanian state benefited from the Alliance's expansion in the Western Balkans to improve the protection of the Albanian population in the neighborhood. In addition, the paper will also present specific ways in which Albania seeks to strengthen its position within NATO so that the extended deterrence provided by that alliance can contribute as much as possible to the protection of Albanian national interests. The dominant data source for this work is scientific literature, while comparative and historical methods and case studies were used to draw conclusions.

Keywords: Republic of Albania, NATO, extended deterrence, foreign policy.

* Email adress: djordje.m.pavlovich@gmail.com. ORCID: 0009-0004-0459-3795.

* Овај рад је примљен 28. децембра 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 10. фебруара 2025. године.